

*Клочко А.М., д.ю.н., проф., ХНУВС, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6898-964X,*

*Борисова Л.В., к.ю.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-6554-1949,*

*Нікітіна Л.О., к.т.н., доц., НТУ «ХПІ», м. Харків
ORCID: 0000-0001-9175-6716*

*Klochko A., Doctor in Law Sciences, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv,
Borysova L., Ph.D in Law Sciences, Associate Professor,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,
Nikitina L., Ph.in Technical Sciences, Associate Professor,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv*

НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МЕХАНІЗМОМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС

DIRECTIONS OF COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU CIVIL PROTECTION MECHANISM

Механізм цивільного захисту ЄС залишається ключовим компонентом європейської системи безпеки, сприяючи не лише збереженню життів, але й зміцненню довіри та єдності між країнами. Для його подальшого розвитку необхідно зосередитися на посиленні інтеграції, адаптації до нових загроз та розширенні міжнародної співпраці. У дослідженні проаналізовано принципи функціонування Механізму цивільного захисту ЄС, зокрема принцип субсидіарності, роль Центру координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC), заходи з попередження катастроф, стратегічний резерв rescEU та аспекти міжнародної співпраці. Показано, що адаптація Механізму цивільного захисту ЄС потребує розробки гнучких стратегій реагування, вдосконалення прогностичних моделей та підвищення рівня готовності до нових типів загроз. Для забезпечення ефективної співпраці необхідний постійний діалог між країнами-членами, зміцнення взаємної довіри та спільне визначення стратегічних пріоритетів.

***Ключові слова:** Механізм цивільного захисту ЄС, програми RescEU, адаптація, безпекові структури, навчання.*

The EU Civil Protection Mechanism remains a key component of the European security system, contributing not only to saving lives but also to strengthening trust and

unity between countries. For its further development, it is necessary to focus on strengthening integration, adapting to new threats and expanding international cooperation. The study analyses the principles of the functioning of the EU Civil Protection Mechanism, in particular the principle of subsidiarity, the role of the Emergency Response Coordination Centre (ERCC), disaster prevention measures, the rescEU strategic reserve and aspects of international cooperation. It is shown that the adaptation of the EU Civil Protection Mechanism requires the development of flexible response strategies, improving predictive models and increasing the level of preparedness for new types of threats. To ensure effective cooperation, constant dialogue between Member States, strengthening mutual trust and jointly defining strategic priorities are necessary.

Keywords: EU Civil Protection Mechanism, RescEU programs, adaptation, security structures, training.

Постановка проблеми. Зниження ризиків виникнення стихійних лих з катастрофічними наслідками для життєдіяльності людини поставило питання пріоритетності забезпечення стійкості держави в умовах кризових ситуацій та посилення взаємодії сил та органів управління цивільного захисту з правоохоронними органами та збройними силами.

Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку. Основні принципи побудови такої системи містить Сендайська рамкова програма зменшення ризиків надзвичайних ситуацій. Згідно документу «Тлумачення Сендайської Рамкової Програми зі зменшення ризиків НС» ризиками НС та цивільного захисту. Державна цільова екологічна програма матеріально-технічного переоснащення національної гідрометеорологічної служби на період 2022 – 2024 роки (постанова КМУ від 12.05.21 № 465) дозволить здійснити поетапне технічне оснащення державної системи гідрометеорологічних спостережень та радіаційного моніторингу, спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища [3].

Сьогодні поставило питання інтеграції України до Механізму цивільного захисту ЄС – безпекової структури, діяльність якої передбачає готовність та дії у відповідь у сфері цивільного захисту, пріоритетність попередження катастроф.

Проведений аналіз досліджень і публікацій свідчить, що переважна більшість науковців наголошує на необхідності повноправного приєднання України до Механізму цивільного захисту, адаптації національного законодавства у цій сфері до європейських стандартів, а також особлива увага приділяється вивченню практичних аспектів інтеграції України до Механізму цивільного захисту. Варто зауважити, що на сьогодні наукові дослідження, присвячені організації практичної взаємодії, наданню необхідної допомоги у разі надзвичайних ситуацій, а також впровадженню окремих елементів Механізму цивільного захисту в діяльність єдиної

державної системи цивільного захисту доцільно проаналізувати більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці, здійснивши прогнозування ефективності функціонування безпекових структур, запропонували напрями модернізації системи державного управління у сфері цивільного захисту України, виокремивши проблеми функціонування відповідних механізмів та структури управління, зокрема механізм ухвалення державних рішень у цій сфері.

Переваги функціонування Механізму цивільного захисту ЄС і підготовки до асоційованого партнерства України аналізувала О. Подскальна. [4]

О. Лещенко вивчав повсякденну діяльність і в умовах надзвичайних ситуацій, обґрунтовував доцільність приєднання України до міжнародного законодавства у сфері безпеки. [5]

Н. Клименко прийшла висновку, що у «перспективі важливим є визначення необхідності узагальнення набутого досвіду забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану з метою врахування у подальшій діяльності єдиної державної системи цивільного захисту в кризових умовах» [6].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності Механізму цивільного захисту ЄС, аналіз його функціонування, оцінка позитивних аспектів і переваг, а також підготовка України до асоційованого партнерства з Механізмом цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу. Механізм цивільного захисту Європейського Союзу (МЦЗ ЄС) є основним інструментом координації між країнами-членами ЄС та їхніми партнерами у сфері реагування на надзвичайні ситуації. Заснований у 2001 році, він спрямований на швидку мобілізацію ресурсів, ефективне управління кризовими ситуаціями та зменшення їх наслідків для населення й довкілля.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну через МЦЗ ЄС Україні допомогу надали всі 27 країн ЄС та шість держав-учасниць, що включало мільйони предметів, таких як аптечки першої допомоги, обладнання для прихистків, протипожежне обладнання, водяні насоси, електрогенератори й паливо.

Основні принципи функціонування:

1. Механізм ґрунтується на принципі субсидіарності, тобто відповідальність за захист населення лежить на країні, яка зазнала катастрофи. Проте у разі, якщо національні ресурси вичерпано, інші країни-члени та Європейська комісія надають допомогу. Цей підхід забезпечує ефективне використання спільних ресурсів на засадах солідарності.

2. Центр координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC) відіграє ключову роль у моніторингу, оцінці та координації дій. ERCC діє як

цілодобовий оперативний центр, що забезпечує швидкий обмін інформацією та організацію допомоги, використовуючи сучасні технології і стратегічний підхід.

3. Механізм зосереджується на запобіганні катастрофам через спільне планування, аналіз ризиків та обмін найкращими практиками серед країн-членів. Такий підхід дозволяє підвищити готовність до кризових ситуацій та мінімізувати їхні наслідки.

4. У рамках Механізму створено стратегічний резерв rescEU, який включає медичне обладнання, пожежні літаки, мобільні шпитали та інші ресурси, необхідні для реагування на масштабні катастрофи. Резерв забезпечує доступність критично важливих засобів навіть у випадку одночасних надзвичайних ситуацій у кількох країнах.

5. Європейська комісія бере на себе до 75% витрат на транспортування допомоги, що дозволяє країнам-членам ефективно мобілізувати свої ресурси для надання допомоги. Крім того, ЄС фінансує навчальні програми, тренування та дослідження у сфері цивільного захисту.

6. Механізм відкритий для участі третіх країн та міжнародних організацій, таких як ООН. Це дозволяє ЄС діяти як глобальний лідер у питаннях реагування на катастрофи, а також сприяти зміцненню міжнародного співробітництва у сфері цивільного захисту.

Всупереч викликам, механізм залишається ключовим елементом європейської системи безпеки, сприяючи не лише збереженню життя, але й зміцненню довіри та єдності між країнами-членами. Для подальшого розвитку необхідно зосередитися на посиленні інтеграції, адаптації до нових загроз і розширенні співпраці на глобальному рівні.

Не всі країни-члени мають однаковий рівень готовності та ресурсів. Наприклад, Німеччина та Франція володіють високорозвиненими системами цивільного захисту, тоді як менші держави, такі як Болгарія чи Хорватія, можуть стикатися з фінансовими та технічними обмеженнями. Це створює додаткові навантаження на Механізм і вимагає посиленої інтеграції та інвестицій у національні системи захисту.

Зміни клімату, зростання кількості природних катастроф, поширення пандемій, технологічні катастрофи та нові загрози, такі як кіберзлочинність, потребують модернізації підходів до реагування. Зокрема, екстремальні погодні явища, такі як аномальні спеки, повені та урагани, стають дедалі частішими, що вимагає розширення превентивних заходів та створення більш стійких інфраструктур.

Адаптація Механізму передбачає розробку гнучких стратегій реагування, вдосконалення прогнозних моделей та підвищення рівня готовності до нових типів загроз. Упровадження цифрових платформ для моніторингу, прогнозування та координації дій дозволить зменшити ризики, підвищити швидкість реагування, забезпечити прозорість і, як наслідок, ефективніше

управляти ресурсами та координувати дії в межах Механізму цивільного захисту ЄС.

Важливим кроком є розробка національної програми цифровізації у сфері цивільного захисту, впровадження сумісної з європейськими системи раннього попередження, а також забезпечення доступу місцевих служб до європейських інформаційних платформ.

Використання штучного інтелекту для моніторингу ризиків, цифрових платформ для обміну інформацією в реальному часі та спеціалізованих навчальних програм з кібербезпеки може значно підвищити ефективність Механізму. Для забезпечення ефективної співпраці необхідний постійний діалог між країнами-членами, зміцнення довіри та спільне визначення стратегічних пріоритетів. Наприклад, під час лісових пожеж у Греції 2021 року країни-члени мобілізували ресурси через rescEU, надавши пожежні літаки, що допомогло оперативно ліквідувати загрозу.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Механізм цивільного захисту ЄС надав Україні допомогу від усіх 27 країн-членів та шести держав-учасниць. Координація допомоги здійснюється через Центр координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC), який забезпечує логістику, розподіл ресурсів та моніторинг потреб у реальному часі. Крім того, розглядаються плани щодо розширення участі третіх країн та збільшення фінансування резерву rescEU для більш оперативного реагування на нові виклики. Це включало мільйони одиниць гуманітарної допомоги: аптечки, обладнання для прихистків, пожежне обладнання, водяні насоси, електрогенератори та паливо.

Україна офіційно приєдналася до МЦЗ ЄС 20 квітня 2023 року, ставши його 36-ю учасницею, що дозволяє не лише отримувати допомогу, але й надавати підтримку іншим державам у разі кризових ситуацій, що зміцнює міжнародну співпрацю у сфері цивільного захисту.

Перевагами для України у співпраці з МЦЗ ЄС є: оперативна підтримка у разі надзвичайних ситуацій таких, як землетруси, повені, екстремальні погодні явища, пожежі та техногенні катастрофи; участь у спільних навчаннях та обмін досвідом з країнами ЄС, що сприяє підвищенню кваліфікації українських фахівців; доступ до фінансування, технічних ресурсів і гуманітарної допомоги для посилення національної системи реагування; інтеграція в європейську систему попередження ризиків і швидкого реагування, що покращить здатність України прогнозувати та мінімізувати наслідки катастроф.

Варто звертати увагу на необхідність налагодження ефективної комунікації між Україною та органами МЦЗ ЄС, адаптація українських процедур до європейських стандартів, змін у законодавстві та навчальних програмах, логістичні труднощі з доставкою допомоги до зон конфлікту, що

вимагає створення спеціальних логістичних коридорів та цифрових платформ для управління ланцюгами постачання.

Робота щодо приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС

8 листопада 2023 року	Верховною Радою України ратифіковано Угоду між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу
28 листопада 2023 року	Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу»
10 травня 2024 року	Кабінет Міністрів України прийняв постанову щодо уповноваження Державної служби України з надзвичайних ситуацій на здійснення функцій національного координатора участі України в Механізмі цивільного захисту Європейського Союзу.
Починаючи з 2023 року	за запитом Європейської Комісії представники ДСНС здійснюють періодичні робочі візити до Центру координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC) з метою надання допомоги у процесах організації та координації міжнародної гуманітарної допомоги, яка надається Україні через Механізм цивільного захисту ЄС, а також поглибленням дієвого співробітництва з європейськими партнерами і отримання практичних знань і навичок щодо роботи МЦЗ ЄС

Аналіз міжнародного досвіду та існуючих викликів показує доцільність:

- розширення співпраці шляхом створення спеціалізованих резервів для України або фінансування інфраструктурних проєктів у сфері цивільного захисту, що дозволить модернізувати систему реагування та зменшити залежність від зовнішньої допомоги;

- гармонізація українського законодавства з нормами ЄС сприятиме швидшому впровадженню європейських стандартів, підвищить координацію та прозорість у використанні ресурсів;

- ратифікація міжнародних угод і меморандумів у межах МЦЗ ЄС, участь у розробці міжурядових програм та укладання двосторонніх угод з ЄС щодо обміну ресурсами та спеціалістами;

- упровадження європейських стандартів для обладнання, засобів реагування та інфраструктури, що потребує розробки національних нормативів, базованих на ISO-стандартах;

– розвиток цифрових платформ для моніторингу, прогнозування та координації дій, що підвищить швидкість реагування, ефективність управління ресурсами та координацію в межах МЦЗ ЄС.

Варто зауважити, що гармонізація українського законодавства зі стандартами ЄС сприятиме ефективнішій інтеграції України в систему Механізму цивільного захисту. Уже здійснюються кроки в цьому напрямку, зокрема ухвалено законодавчі зміни щодо оцінки ризиків на національному рівні, адаптовано стандарти безпеки транспортування небезпечних вантажів відповідно до директив ЄС та започатковано програми взаємного обміну правовими ініціативами між Україною та ЄС, що дозволить швидше запроваджувати європейські практики, спростить координацію та забезпечить прозорість у використанні ресурсів. Важливим кроком є перегляд і адаптація законодавства відповідно до ключових директив ЄС, зокрема: Директиви про запобігання великим аваріям (Seveso Directive), Директиви про оцінку ризиків катастроф та Директиви про транспортування небезпечних вантажів. Одним із прикладів є впровадження законів, що регламентують регулярну оцінку ризиків на національному та регіональному рівнях. Також необхідно запровадити європейські стандарти для обладнання, засобів реагування, інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення, розробити національні нормативи на основі ISO-стандартів, що використовуються в ЄС, та перейти до уніфікованих процедур реагування й взаємодії між службами.

Використання програми RescEU для створення стратегічних резервів критично важливих ресурсів (медикаменти, техніка, гуманітарна допомога), що забезпечить швидке реагування у надзвичайних ситуаціях. Розвиток навчальних програм для адаптації українських рятувальників до європейських стандартів оперативного реагування та підвищення рівня підготовки фахівців у галузі цивільного захисту.

Отже, один із ключових напрямів співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС – це підготовка та сертифікація українських фахівців відповідно до європейських стандартів (табл. 1). Така співпраця сприяє гармонізації національної системи цивільного захисту з європейськими структурами, покращенню оперативного реагування та підвищенню кваліфікації персоналу.

Останніми роками українські фахівці отримали доступ до численних програм сертифікації та навчання в Європейському Союзі. Ці ініціативи спрямовані на підвищення професійного рівня та інтеграцію українських спеціалістів у європейський простір.

Навчання, сертифікація та обмін досвідом сприяють гармонізації стандартів, покращенню координації та підвищенню ефективності реагування на кризові ситуації.

Один із ключових напрямів співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС – це підготовка та сертифікація українських фахівців відповідно до європейських стандартів. Така співпраця сприяє гармонізації національної

системи цивільного захисту з європейськими структурами, покращенню оперативного реагування та підвищенню кваліфікації персоналу.

Таблиця 1

Сертифікація

Категорія	Опис
Emergency Management Training	Тренінги з управління кризами, що проводяться у співпраці з країнами ЄС
Атестація та перевірка знань	Тестування, оцінювання навичок і практичні тренування відповідають європейським критеріям професійної підготовки
Сертифікаційні центри	Українські фахівці можуть проходити сертифікацію в акредитованих європейських установах, таких як EUCPT та Національні агентства цивільного захисту країн ЄС
UCPM Training Programme	Базова та спеціалізована підготовка для рятувальників, медичних працівників та кризових менеджерів
Technical Experts Course	Підготовка фахівців, які займаються аналізом ризиків, управлінням ресурсами та розробкою стратегій реагування
High-Level Coordination Course	Навчання керівників кризових підрозділів, відповідальних за міжнародну співпрацю в рамках МЦЗ ЄС
Emergency Management Training	Тренінги з управління кризами, що проводяться у співпраці з країнами ЄС
Сертифікація рятувальників у Польщі (2023 рік)	Навчання в Центрі кризового реагування у Варшаві з отриманням міжнародних сертифікатів
Навчання в Німеччині (2022 рік)	Курс з управління ризиками, організований Федеральним агентством технічної допомоги (THW)
PPRD East 3 (2021-2024 роки)	Програма, що включає тренінги для українських служб цивільного захисту з питань реагування на природні та техногенні катастрофи
Розширення доступу до навчальних програм	Залучення більшої кількості українських учасників у тренуваннях
Гармонізація національних стандартів	Адаптація програм підготовки українських рятувальників до європейських вимог
Створення спільних сертифікаційних центрів	Відкриття навчальних хабів для сертифікації українських фахівців за європейськими вимогами

Джерело: авторська розробка

Останніми роками українські фахівці отримали доступ до численних програм сертифікації та навчання в Європейському Союзі, що охоплюють: інтерактивні навчальні курси та тренінги за стандартами ЄС; участь у міжнародних навчаннях і симуляційних вправах; упровадження передових ме-

тодик кризового управління; підготовку експертів для роботи в рамках європейських рятувальних місій. Ці ініціативи спрямовані на підвищення професійного рівня рятувальників і спеціалістів у сфері цивільного захисту, покращення координації з міжнародними партнерами та впровадження передових практик у сфері управління кризовими ситуаціями. Подальша інтеграція в цю систему дозволить Україні не лише ефективніше реагувати на надзвичайні ситуації, а й активно долучатися до європейських ініціатив із запобігання катастрофам та ліквідації їх наслідків.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій висловлює готовність до активної співпраці з міжнародними партнерами у сфері реагування на надзвичайні ситуації, зокрема пов'язані з воєнними загрозами. Українські рятувальники накопичили унікальний практичний досвід, яким можуть поділитися з колегами з інших країн задля зміцнення колективної безпеки та оперативного реагування у кризових ситуаціях.

З цією метою ДСНС ініціює створення міжнародного безпекового кластера, який стане платформою для обміну передовими знаннями, практиками та технічними рішеннями у сфері цивільного захисту. Україна готова запропонувати експертну підтримку в таких напрямках: 1) проведення навчань для піротехнічних підрозділів; 2) організація та реалізація гуманітарного розмінування в умовах збройного конфлікту; 3) надання міжнародної гуманітарної допомоги, включаючи залучення аварійно-рятувальних команд; 4) застосування авіаційних підрозділів ДСНС для гасіння масштабних лісових пожеж; 5) проведення аеромедичної евакуації та транспортування постраждалих до медичних закладів країн Європейського Союзу. ДСНС України відкрита до діалогу з партнерами, зацікавленими у розвитку спільних ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації та зміцнення системи цивільного захисту в Європі та світі.

Висновки. Механізм цивільного захисту ЄС демонструє високу ефективність у реагуванні на катастрофи та захисті населення. Його функціонування базується на принципах солідарності, гнучкості та стратегічного підходу. Попри виклики, механізм залишається ключовим елементом європейської системи безпеки, сприяючи не лише збереженню життя, але й зміцненню довіри та єдності між країнами-членами. Для подальшого розвитку необхідно зосередитися на посиленні інтеграції, адаптації до нових загроз і розширенні співпраці на глобальному рівні.

Приєднання до Механізму дозволить підвищити спроможність України щодо запобігання виникненню, ліквідації наслідків та надання гуманітарної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій шляхом залучення національних сил країн Євросоюзу за підтримки Координаційний центру. Державна служба України з надзвичайних ситуацій, яка реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і

територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню та ліквідації наслідків, рятувальної справи, діяльності аварійно-рятувальних служб, матиме можливість повноцінно долучитися до Загальної системи зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях Механізму. Запровадження сучасних цифрових технологій – це розробка національної програми цифровізації у сфері цивільного захисту, впровадження національної системи раннього попередження, сумісних з європейськими, а також забезпечення доступу місцевих служб до європейських інформаційних платформ.

Список використаних джерел:

1. Сендайська рамкова програма зменшення лих як інструмент сталого розвитку особливості застосування у мирний та воєнний час. Аналітичний звіт благодійний фонд «Право на захист» проєкт «Зменшення вразливості до ризиків катастроф в Україні (фаза II)» URL: <https://r2p.org.ua/storage/page/6098/0161e0223e38552105ccc0425deeeb657aca1edd.pdf>.

2. UNFPA. URL : <https://ukraine.unfpa.org/uk/news>.

3. Ключко А., Борисова Л., Нікітіна Л. Пріоритетні тенденції щодо реформування сфери цивільного захисту. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки // II Міжнародна наукова конференція, 21-22.04.2022 р. / Упорядники: А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022. 119 с.

4. Подскальна О.А. Приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу один із пріоритетів її європейського вибору // Інвестиції : практика та досвід. 2015. № 19. С. 130–134.

5. Лещенко О.Я. Єдина державна система цивільного захисту як складова забезпечення національної безпеки (стан, проблеми, перспективи розвитку). Проблеми реформування системи національної безпеки та оборони України і шляхи їх вирішення : зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф., 5 березня 2015 р., м. Київ. Київ : Вид-во НУО України ім. І. Черняхівського, 2015. С. 117–125.

6. Клименко Н.Г. Сутність механізму цивільного захисту ЄС та перспективи набуття Україною повноправного членства в ньому // Публічне урядування. 2022. С. 23–33.

7. Decision № 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. Official Journal of the European Union. 2013. № L 347. 20 December. P. 924-947.

8. Борисова Л.В., Собина В.О. Щодо підготовки висококваліфікованих рятувальників // Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. 302 с.

9. Коваль М.С., Ратушний Р.Т., Пазен О.Ю., Андрухів Д.І. Роль механізму цивільного захисту європейського союзу у ліквідації масштабних

References:

1. Pravo na zakhyst. (n.d.). *Sendais'ka ramkova prohrama zmenshennya lykh yak instrument staloho rozvytku: osoblyvosti zastosuvannya u myrnyy ta voyenny chas* [Analitichnyy zvit]. Blahodiynnyy fond "Pravo na zakhyst". <https://r2p.org.ua/storage/page/6098/0161e0223e38552105ccc0425deeeb657aca1edd.pdf>.
2. United Nations Population Fund (UNFPA). (n.d.). *Novyny UNFPA*. <https://ukraine.unfpa.org/uk/news>.
3. Klochko, A., Borysova, L., & Nikitina, L. (2022). Priorytetni tendentsiyi shchodo reformuvannya sfery tsyvil'noho zakhystu. In A. A. Kryskov, V. V. Vyshnovs'kyi, & N. V. Habruseva (Eds.), *Voyenni konflikty ta tekhnohenni katastrofy: istorychni ta psykholohichni naslidky: II Mizhnarodna naukova konferentsiya, 21–22 kvitnya 2022 r.* (p. 119). Ternopil': FOP Palyanytsya V. A.
4. Podskal'na, O. A. (2015). Pryyednannya Ukrayiny do Mekhanizmu tsyvil'noho zakhystu Yevropeys'koho Soyuzu — odyz iz priorytetiv yiyi yevropeys'koho vyboru. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, (19), 130–134.
5. Leshchenko, O. Ya. (2015). Yedyna derzhavna systema tsyvil'noho zakhystu yak skladova zabezpechennya natsional'noyi bezpeky (stan, problemy, perspektyvy rozvytku). In *Problemy reformuvannya systemy natsional'noyi bezpeky ta oborony Ukrayiny i shlyakhy yikh vyrishennya: Zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., 5 bereznya 2015 r., m. Kyiv* (pp. 117–125). Kyiv: Vyd-vo NUO Ukrayiny im. I. Chernyakhovs'koho.
6. Klymenko, N. H. (2022). Sutnist' mekhanizmu tsyvil'noho zakhystu YeS ta perspektyvy nabuttya Ukrayinoyu povnopravnoho chlenstva v n'omu. *Publichne uriaduvannia*, 1, 23–33.
7. European Parliament & Council of the European Union. (2013). *Decision No. 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. Official Journal of the European Union*, L 347, 924–947.
8. Borysova, L. V., & Sobyna, V. O. (2019). Shchodo pidhotovky vysokokvalifikovanykh ryatuval'nykh. In *Teoriya i praktyka hasinnya pozhesh ta likvidatsiyi nadzvychaynykh sytuatsiy: Materialy X Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (302 p.). Cherkasy: CHIPB im. Heroyiv Chornobylya NUTsZ Ukrayiny.
9. Koval', M. S., Ratushnyy, R. T., Pazen, O. Yu., & Andrukhiv, D. I. (n.d.). Rol' mekhanizmu tsyvil'noho zakhystu Yevropeys'koho Soyuzu u likvidatsiyi masshtabnykh pryrodnykh ta tekhnohennykh katastrof. *Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttyedyal'nosti*. <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/Visnuk>.